

بررسی جرم جاسوسی در حقوق بین الملل و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

رحمان هدایتی چنانی^۱

^۱ نویسنده، مؤلف و پژوهشگر در زمینه حقوق و فارغ التحصیل از دانشگاه های آزاد اسلامی واحد لاهیجان - پیام نور و دانشگاه امام علی (ع) تهران

چکیده

از دیدگاه اسلام امر تجسس و تفتیش از جمله موارد حساسی است که در برخی از امور انجام آن حرام مؤکد و در مواردی هم واجب است. جرایم در یک تقسیم بندی به جرایم علیه امنیت؛ جرایم علیه اشخاص و جرایم علیه اموال تقسیم می شود. جرم جاسوسی از جمله جرایمی است که تحت عنوان جرایم علیه امنیت مورد بررسی قرار می گیرد. جرم جاسوسی در قوانین تعریف نشده است ولی مصادیق جرم جاسوسی از سال ۱۳۰۴ وارد قوانین جزایی اسلام شده است. جرم جاسوسی سابقه دیرینه همزاد با بشر دارد؛ کشورهای مختلف جهان؛ این جرم را در مجموعه قوانین جزایی خود؛ مصوب کرده اند و معمولاً مجازات های سنگینی را برای مرتکبان مقرر داشته اند. جرایم علیه امنیت از جمله جرایم فراملی است. در جمهوری اسلامی ایران ضمن ذکر مصادیق جرم جاسوسی در قانون مجازات اسلامی؛ مصادیق جرم جاسوسی و مجازات آن در خصوص نظامیان؛ در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۰۹ در ماده ۲۴ آن پیش بینی شده است. باتوجه به اینکه جاسوسی یک جرم فراملی و فرامرزی است که طی آن اخبار و اطلاعات طبق بندی شده در اختیار کشور؛ یا کشورهای دیگر قرار می گیرد؛ از این رو؛ برخی معاهدات و کنوانسون های بین المللی به مقوله جاسوسی پرداخته و موضوع جاسوسی به عنوان یکی از موضوعات حقوق بین الملل مطرح است. از آنجایی که در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جرمی تحت عنوان خیانت به کشور ملاحظه نمی گردد، لذا به نظر می رسد که جرم جاسوسی و خیانت به کشور به تفکیک باید در قوانین تبیین و جرم انگاری گردد و از یکدیگر متمایز شود. حسب آنکه به نظر می رسد ۸۰ درصد اطلاعات جاسوسان از اطلاعات آشکار و ۲۰ درصد از اطلاعات پنهان است، لذا مسئولین امنیتی و اطلاعاتی کشور باید رصد لازم در خصوص نشت اطلاعات و جلوگیری از سوء استفاده رسانه ها و مطبوعات و فضای مجازی در پرتو آزادی دسترسی به اطلاعات را داشته باشند.

واژه های کلیدی: جاسوس، قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، حقوق بین الملل، سازمان قضایی نیروهای مسلح، نشت اطلاعات

۱- بیان مسأله

جرم جاسوسی در قوانین تعریف نشده است ولی مصادیق جرم جاسوسی از سال ۱۳۰۴ وارد قوانین جزایی اسلام شده است. جرم جاسوسی سابقه دیرینه همزاد با بشر دارد؛ کشورهای مختلف جهان؛ این جرم را در مجموعه قوانین جزایی خود؛ مصوب کرده اند و معمولاً مجازات های سنگینی را برای مرتکبان مقرر داشته اند. جرایم علیه امنیت از جمله جرایم فراملی است. در جمهوری اسلامی ایران ضمن ذکر مصادیق جرم جاسوسی در قانون مجازات اسلامی؛ مصادیق جرم جاسوسی و مجازات آن در خصوص نظامیان؛ در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۰۹ در ماده ۲۴ آن پیش بینی شده است. باتوجه به اینکه جاسوسی یک جرم فراملی و فرامرزی است که طی آن اخبار و اطلاعات طبق بندی شده در اختیار کشور؛ یا کشورهای دیگر قرار می گیرد؛ از این رو؛ برخی معاهدات و کنوانسیون های بین المللی به مقوله جاسوسی پرداخته و موضوع جاسوسی به عنوان یکی از موضوعات حقوق بین الملل مطرح است. جاسوس در مواردی با اصل آزادی و اطلاع رسانی در تعارض است و برقراری توازن میان امنیت ملی و اصل آزادی اطلاع رسانی ضروری است و در صورت ضرورت؛ آزادی اطلاع رسانی با محدودیت مواجه می شود؛ جنگ داخلی و آشوب از جمله مواردی است که آزادی اطلاع رسانی را محدود می سازد.

در اعلامیه حقوق بشر نیز آزادی اطلاع رسانی مشروط به محدودیت های وضع شده توسط قوانین مرتبط با نظم عمومی شده است. با توجه به ابعاد داخلی و خارجی جاسوسی؛ مقاله حاضر موضوع جاسوسی را در قوانین داخلی کشورها و معاهدات و کنوانسیون های بین المللی مورد بحث قرار داده و ضمن اشاره به تلقی و برداشت کشورها از جاسوسی؛ ارتباط میان جاسوسی و اصل آزادی اطلاع رسانی و محدودیت ها و ضرورت های اطلاع رسانی را با استناد به قوانین داخلی کشورها و معاهدات و کنوانسیون های بین المللی مورد بررسی قرار داده است. علاوه بر آن ابعاد مختلف جاسوسی در زمان صلح و جنگ؛ رفتار با جاسوسان؛ قلمرو جاسوسی و رویه کشورها در برخورد با جاسوسی در حقوق بین الملل مورد اشاره قرار گرفته است. ضمناً با توجه به لزوم آشنایی ظابطین قضایی؛ بالاخص؛ ضابطین نظامی به زوایای جرم جاسوسی؛ در این مقاله به موارد ابهام؛ نقص؛ یا اجمالاً مصادیق جرم جاسوسی به ویژه ابهامات ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز اشاره گردیده است.

۲- پیشینه تحقیق

- با بررسی متون حقوقی؛ اولین قانونی که مصادیق جرم جاسوسی در ایران را بیان کرده است؛ قانون مجازات عمومی مصوب سال (۱۳۰۴) می باشد که در این قانون مصادیق جاسوسی در موارد (۶۸ تا ۶۳) آمده بود.

- آقای جان کیش (۱۹۴۴-۱۹۳۶) در کتاب حقوق بین الملل و جاسوسی این طور عنوان نموده است که حقوق بین الملل جنگ؛ جاسوسی را مجاز شمرده است؛ چون حقوق بین الملل جنگ ضرورت شناسایی را قبول دارد. ضمناً این طور عنوان نموده که از نظر حقوقدانان بسیار واضح است که در حقوق بین الملل؛ جاسوسی بطور کلی فاقد نظم و مقررات است؛ و هیچ گونه قائده یا مجموعه ای از قواعد در حقوق بین الملل عمومی وجود ندارد که بطور مستقیم ناظر بر مشروعیت یا عدم مشروعیت جاسوسی باشد.

- آقای صباح؛ یونس (۱۳۹۰)؛ دانشجوی دانشگاه پیام نور تهران؛ در پایان نامه خود تحت عنوان مطالعه تطبیقی جرم جاسوسی در حقوق موضوعه ایران و آمریکا این طور بیان نموده که جاسوسی از جمله جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی است که ضرر و نتیجه آن مستقیماً متوجه مصالح عالی مملکت و تمامیت سازمانهای سیاسی و حیات اقتصادی و اعتبارات مملکتی و نهایتاً آرامش و آسایش عمومی بوده و هدف حکومت می داند.

- آقای متقی نژاد؛ نورالله (۱۳۷۹)؛ دانشجوی دانشگاه ازاد اسلامی واحد تهران مرکزی در پایان نامه خود تحت عنوان جاسوسی از دیدگاه بین الملل؛ این طور بیان نموده که جمع آوری اطلاعات از طریق آشکار و پنهان را از خصوصیات حکومتها است و اکثر حکومتها برای نیل به هدف خود به جمع آوری اطلاعات می پردازند و جاسوسی شیوه پنهان و غیر قانونی جمع آوری اطلاعات است و مجازات حاسوسان متناسب با جرم ارتكابی آنان تعیین می گردد.

۳- اهداف تحقیق

- اهداف علمی :

آشنایی کارکنان سازمانهای حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح با جزئیات و کم و کیف جرم جاسوسی و عناصر عمومی و اختصاصی تشکیل دهنده این جرم، کمک به کارکنان دست اندر کار به منظور راهی صحیح قانونی برای برخورد با جرم مذکور از ابتدای کشف تا انجام مراحل نهایی و ارجاع امر به مرجع قضایی، هوشیاری دست اندر کاران به منظور ثبت و ضبط تجارب و کشف نواقص و ایرادات قوانین و اقدامات لازم از طریق مبادی ذیربط به منظور اصلاح قوانین درآینده، جلوگیری از نفوذ استکبار جهانی و ایادی غرب به مواضع حساس کشور.

- اهداف کاربردی :

بهره وران کاربردی مقاله حاضر، دانشجویان و اساتید رشته حقوق، سازمان حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح، سازمان قضایی نیروهای مسلح، بازرسی نیروهای مسلح، و کارکنان نیروهای مسلح اعم از پایور و وظیفه می باشند.

۴- سوالات تحقیق

- سوالات اصلی :

۱- چرا مقنن در ایران افرادی را که اسرار نظامی، سیاسی امنیتی، اقتصادی، صنعتی مربوط به کشور خود را به دشمنان داخلی و خارجی تسلیم نمایند به مجازات محارب محکوم می نماید؟

- سوالات فرعی تحقیق :

۲- چرا میزان خاصی از جاسوسی در قلمرو ملی توسط کشورها مجاز شناخته شده است؟

۳- چرا حقوق بین الملل جنگ جاسوسی را مجاز می داند؟

۴- چرا بعضی از دولتمردان جاسوسان را بین خود مبادله می کنند؟

۵- فرضیه های تحقیق

- فرضیه اصلی :

۱- چون موجب ضربه به امنیت ملی کشور می شود و در زمان جنگ با دشمن موجب شکست نیروهای خودی خواهد شد.

- فرضیات فرعی :

۲- به علت منافع متقابل مربوط به نظارت معاهدات؛ به تدریج باعث شده میزان خاصی از جاسوسی در قلمرو ملی مجاز شناخته شود.

۳- چون حقوق بین الملل جنگ ضرورت شناسایی را قبول دارد .

۴- چون بستگی به خط مشی دولتها دارد .

۶- روش تحقیق و نحوه جمع آوری داده ها

تحقیق حاضر بر اساس روش تحقیق تحلیلی توصیفی خواهد بود و روش گرد آوری مطالب در این تحقیق به روش کتابخانه ای - اسنادی می باشد. ابزار اصلی گردآوری مطالب استفاده از فیش و کتاب و برنامه و نرم افزارهای کامپیوتری می باشد، که منابع مربوطه را مطالعه کرده و به صورت فیش برداری بر اساس پلان تهیه و مقاله به نگارش در آمده است .

۷- ساختار پژوهش

این مقاله در سه مبحث توسط نگارنده تنظیم گردیده که به ترتیب در مبحث اول به بیان مفاهیم اساسی پژوهش پرداخته و در مبحث دوم بررسی جرم جاسوسی در حقوق بین الملل و در مبحث سوم بررسی جرم جاسوسی در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مورد بررسی قرار گرفته است . در این تحقیق با توجه به موضوع سعی می شود تا با مطالعه کتب حقوقی مرتبط با موضوع و ملاحظه برخی از منابع خارجی اعم از کتاب و سایتهای اینترنتی تجزیه و تحلیل مطالب آن ها به جمع بندی قابل قبولی برای مباحث مطرح در مقاله دست یابیم و سپس باتوجه به اطلاعات جمع آوری شده و مطالعات صورت گرفته، پس از طبقه بندی آن ها، مرحله نگارش را انجام دهیم. روش تحقیق بر مبنای مطالعه کتابخانه ای انجام می پذیرد. در توصیف علمی و عملی و تحلیل محتوا براساس قواعد منطقی به موضوع پژوهش پرداخته تا نتیجتاً به بهترین نظرها رسیده و ابهامات موجود و جایگاه واقعی موضوع را شناخته و ارائه نماییم. همچنین نگارنده درصدد است که طرز ارائه مطالب تحقیق ضمن این که از جنبه های نظری برخوردار باشد، جنبه های عملی و کاربردی نیز داشته باشد. ضمناً بهره وران کاربردی این پژوهش، دانشجویان حقوق - سازمان قضایی نیروهای مسلح (اعم از دادسراها و دادگاه های نظامی و اداره کل حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح)، و واحدهای بازرسی و قضایی و حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح و کارکنان شاغل و وظیفه سازمان های نیروهای مسلح می باشند . لازم به ذکر است عدم کارشدن مقالات تاکنون بدین صورت، و در مجموع بروز بودن موضوع و جامعیت آن در پرداخت به موضوع پژوهش است که آن را از دیگر موضوعات مشابه متمایز می سازد .

مبحث اول: مفاهیم اساسی پژوهش

۱-۱- تعریف جاسوس

در اصطلاح حقوقی جاسوس کسی است که محرمانه یا زیر عنوان نادرست به نفع دشمن ، در صدد کسب اطلاعات از نقشه و قوای طرف بر می آید . حداقل باید پای دولتی در میان باشد که مجنی علیه جرم جاسوسی قرار گیرد . استخفاء در اخذ آن اطلاعات و دادن آن ها شرط است . محرمانه بودن آن اطلاعات هم شرط است اما نه از جاسوس ، یعنی لازم نیست که نسبت به جاسوس محرمانه باشد . ارسال آن اطلاعات به ذی نفع در این جرم ، شرط تحقق این جرم نیست . پس کسی که از

استحکامات نظامی ممنوعه عکس بر می دارد جرم او محقق است هرچند عکس را ارسال به مقصد نکرده باشد. عنصر معنوی جرم که عمد است هم باید محقق شود. (جعفری لنگردی، ۱۳۷۸، ص ۲۴۸)

در فرهنگ حقوقی انگلستان از جاسوسی اینگونه تعریف شده است: "جاسوسی عبارت است از تحصیل یا تسلیم اطلاعاتی به دشمن به نحوی که افشاء آن اطلاعات برای امنیت یا مصالح کشور مضر و برای دشمن مفید باشد." (دکتر اشراقی ۱۳۸۰: ص ۱۹)

۱-۲. سازمان قضایی نیروهای مسلح

سازمان قضایی نیروهای مسلح که در قانون به اختصار سازمان قضایی نامیده می شود، شامل دادسرا و دادگاه های نظامی می باشد.^۱ (جهانگیر، منصور، ۱۳۹۶، ص ۱۱۷)

۱-۳. مسئولیت کیفری

منظور چنان مسئولیتی است که مرتکب جرم دارد و منظور از جرم هم فعل یا ترک فعلی است که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است. در چنین مواقعی شخص مسئول به یکی از مجازاتهای مقرر در قانون محکوم می شود، به عبارت دیگر مسئولیت کیفری چنان مسئولیتی است که مرتکب فعل مجرمانه، علاوه بر علم و اطلاع، باید دارای اراده و سوء نیت یا قصد مجرمانه هم بوده باشد و همچنین باید رابطه علیت بین عمل ارتكابی و نتیجه حاصله از جرم نیز وجود داشته باشد تا بتواند عمل انجام شده را به مرتکب منتسب نمود. (شامیاتی، ۱۳۷۴، ص ۲۰)

۱-۴. اخراج و استرداد

الف. ((تعریف اخراج)). در اصطلاح حقوقی، بیرون انداختن یک خارجی از کشور، به دلایلی چون: سابقه کیفری، ارتکاب جرم، ورود غیر قانونی به کشور و نداشتن مدارک مهاجرتی یا مدارک تابعیتی در هنگامی که مقامات رسمی کشور حضور فرد را بر خلاف منافع ملی تشخیص دهند را اخراج می گویند. اخراج اغلب به کشور مبدأ که شخص تابعیت آن را دارد صورت می گیرد.

ب. ((تعریف استرداد)). در خصوص تعریف استرداد نیز لازم به ذکر است که استرداد در لغت به معنای باز پس خواستن و درخواست بازگردانیدن آمده است. به عبارت دیگر استرداد محرمین، پس گرفتن متهم یا محکوم علیه است که پس از ارتکاب جرم و یا قبل از اجرای حکم محکومیت از قلمرو و سرزمین محل وقوع جرم خارج شده است. (خدابنده، عیسی، ۱۳۹۷)

۱-۵. تجسس

در کتاب لغت برای این مفهوم معانی متفاوتی ذکر شده است. ابن منظور در کتاب ((لسان العرب)) می گوید. ((حس)) برای جستجوی خبر و تفتیش از باطن امور است و تجسس نیز به همین معناست و بیشتر به امور شر و بد گفته می شود و جاسوس دارنده و همراه اسرار شر است. (ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۲۸۳)

۱-۶. حقوق بین الملل

حقوق بین الملل عبارت است از: قواعد و مقرراتی که روابط بین اشخاص، اعم از حقیقی و حقوقی را در جوامع مختلف با یکدیگر تنظیم می کند. (کریمی نیا، محمد مهدی، ۱۳۹۰)

۱-۷. تعریف کارکنان شاغل نیروهای مسلح

کارکنان شاغل نیروهای مسلح عبارتند از کارکنان پایور (کادر ثابت)، وظیفه، پیمانی، بسیجی و خرید خدمت^۱. (آیین نامه سطح سلامت کارکنان شاغل نیروهای مسلح، ۱۳۹۳)

مبحث دوم: بررسی جرم جاسوسی در حقوق بین الملل

۲-۱. تحقیق و تفحص

به دلیل ماهیت فراملی جرم جاسوسی برخی از معاهدات و کنوانسیونها در سطح بین المللی به این جرم - مخصوصاً در حالتی که در زمان جنگ ارتکاب می یابد پرداخته اند که از آن جمله می توان به کنوانسیون چهارم لاهه در مورد قوانین و عرف جنگهای زمینی، منعقد در سال ۱۹۰۷ م. اشاره کرد که به مسئله جاسوسی در زمان جنگ و شیوه رفتار با جاسوسان از سوی دولت متخاصم پرداخته است. پروتکل دوم کنوانسیونهای ۱۹۴۹ م. ژنو، در مورد حقوق بشر نیز که در هشتم ژوئن ۱۹۷۷ به اتفاق آرا تصویب شد به موضوع جاسوسان و رفتار با آنان جدا از مسئله اسرای جنگی می پردازد.

وقتی سخن از جاسوسی به میان می آید ذهن عامه مردم - که اطلاعات کمی از جزئیات این جرم دارند - بیشتر متوجه شبکه ها و سازمانهای جاسوسی معروف کشورهای مختلف از جمله: (سی. آی. ای) (سیا) در آمریکا، (ام. ای. پنج) و (ام. ای. سیکس) در انگلستان، (موساد) در اسرائیل (کا. گ. ب) در اتحاد جماهیر شوروی سابق می شود برخی از این سازمانها، مثل سیا ضمن استخدام جاسوس تا حد زیادی به شکل خود مختار از قوه اجرائیه عمل کرده و گاهی حتی دست به عملیات هم می زنند که نمونه بارز آن اقدام همین سازمان در کودتای ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲ در ایران علیه دولت دکتر مصدق و آموزش شرکت کنندگان در قیام سال ۱۹۵۶ م. مجارستان توسط (ام. ای. سیکس) انگلستان بود. در دهه هشتاد میلادی، که به دلیل رشد ارتکاب این جرم در این دهه آن را (دهه جاسوسی) نامیده اند، حدود پانصد کتاب در مورد این جرم توسط مورخان، روزنامه نگاران تحلیل گران نظامی، سیاستمداران و تا حد کمتری حقوقدانان و جرم شناسان نگاشته شده است. (میرمحمد صادقی، دکتر حسین، ۱۳۷۸)

۲-۲. موضوع جاسوسی در اسناد بین المللی و حقوق تطبیقی

از نظر بین المللی سعی شده است مقرراتی وضع شود که در واقع (در تعریف جرم جاسوسی) ایجاد وحدت کند، مثلاً در مورد جاسوسی تعریفی ارائه شود که از لحاظ حقوق فردی و افراد جامعه و ضمانت و آزادیهای فردی و بالاخره تشکیلات قضایی، دولت ها مجاز نباشند که هر عملی را جاسوس شناخته و مرتکب را تحت عنوان جاسوس مورد تعقیب قرار دهند. ماده ۱۹ قطعنامه بروکسل مصوب ۱۸۷۴ بیان می دارد: (جاسوس کسی است که بطور مخفیانه و با وسایل و بهانه های مخصوص اطلاعات را جمع آوری می کند. برای تحصیل اطلاعات در نقاط اشغال شده به وسیله نیروی دشمن با قصد اینکه آنها را به طرف مقابل تسلیم نمایند تجسس می کند.) ضمناً پروتکل دوم کنوانسیون های ۱۹۴۹ میلادی، ژنو در مورد حقوق بشر که در ۸ ژوئن ۱۹۷۷ به تصویب رسیده به موضوع رفتار با اسرای جنگی پرداخته است. (مجیدی، سید مسعود، ۱۳۹۵)

۱- آیین نامه هیئت وزیران در خصوص نحوه استفاده از خدمات اشخاص به صورت خرید خدمت توسط ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مصوب ۱۳۹۸/۱۰/۴

۲- موضوع جاسوسی در اسناد بین المللی و حقوق تطبیقی

از نظر بین‌المللی سعی شده است مقرراتی وضع شود که در واقع (در تعریف جرم جاسوسی) ایجاد وحدت کند، مثلاً در مورد جاسوسی تعریفی ارائه شود که از لحاظ حقوق فردی و افراد جامعه و ضمانت و آزادیهای فردی و بالاخره تشکیلات قضایی، دولت‌ها مجاز نباشند که هر عملی را جاسوس شناخته و مرتکب را تحت عنوان جاسوس مورد تعقیب قرار دهند. ماده ۱۹ قطعنامه بروکسل مصوب ۱۸۷۴ بیان می‌دارد: «(جاسوس کسی است که بطور مخفیانه و با وسایل و بهانه‌های مخصوص اطلاعات را جمع‌آوری می‌کند. برای تحصیل اطلاعات در نقاط اشغال شده به وسیله نیروی دشمن با قصد اینکه آنها را به طرف مقابل تسلیم نمایند تجسس می‌کند.)» ضمناً پروتکل دوم کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ میلادی، ژنو در مورد حقوق بشر که در ۸ ژوئن ۱۹۷۷ به تصویب رسیده به موضوع رفتار با اسرای جنگی پرداخته است. (مجیدی، سید مسعود، ۱۳۹۵)

۲-۳. سابقه جرم جاسوسی در اروپا

در اروپا پس از قرن پنجم و تا قرن چهاردهم میلادی، هنگام طبقه‌بندی جرایم، جاسوسی و خیانت به کشور در رده اولین و مهم‌ترین جرایم قرار داشت و از زمره گناهان کبیره محسوب می‌گردید و شامل جرایم افسران و شاغلین به خدمت عمومی بود. (مجیدی، سید مسعود، ۱۳۹۵)

۲-۴. تمایز جرم جاسوسی با خیانت به کشور در برخی از کشورها با معیار تابعیت

عده‌ای از کشورها معیار تابعیت را برای تمایز جاسوسی و خیانت به کشور ابداع کرده‌اند. بنابر این شهروندی که پیمان شکنی در مقابل وطن خود کرده‌اند و شخص خارجی در صورت جمع‌آوری اطلاعات جاسوس است. برخی از کشورها از قبیل فرانسه، رومانی، ایتالیا، و سوئیس از این معیار پیروی نموده‌اند. لازم به ذکر است در حقوق ایران معیاری را در این زمینه معرفی نکرده و سکوت کرده، همچنین در زمینه موضوع جرم، برخی از کشورها من جمله کشور فرانسه علاوه بر اطلاعات، اشیاء هم می‌توانند به نوبه خود موضوع جاسوسی واقع شوند، لکن در کشور ایران فقط اطلاعات می‌تواند موضوع جرم جاسوسی باشد. در کشور فرانسه مقنن به سوء نیت عام اکتفا نموده اما قانون‌گذار ایران در بررسی جرم جاسوسی علاوه بر سوء نیت عام، سوء نیت خاص را نیز شرط ضروری تشخیص داده است. ایضاً در خصوص معاونت در جرم جاسوسی در برخی از کشورها همچون فرانسه به عنوان جرم مستقل جرم انگاری شده ولی در کشور ایران معاونت در جرم جاسوسی بطور مستقل جرم انگاری نشده و بصورت استعاره‌ای می‌باشد یعنی در واقع مجازات معاون نیز از مجازات مباشر عاریه گرفته می‌شود و از این حیث قابل انتقاد است. (مجیدی، سید مسعود، ۱۳۹۵)

۲-۵. جاسوسی در زمان جنگ

عبارت است از کسب مخفیانه و پنهانی اطلاعات در منطقه عملیاتی یکی از متخاصمان به منظور انتقال به طرف مقابل (ماده ۲۹ مقررات لاهه در زمینه قوانین و عرفهای جنگی مورخه ۱۹۰۷) عناصر تشکیل دهنده جرم جاسوسی اختفاء پنهان کاری و دستگیری جاسوس در منطقه عملیاتی کشور متخاصم است. و ماده ۳۱ مقررات ۱۹۰۷ لاهه در زمینه قوانین و عرفهای جنگی اشعار می دارد که اگر جاسوس پس از انجام مأموریت به نیروهای خودی ملحق شود و بعدها توسط دشمن دستگیر شود او را نمی توان مسئول اقداماتی دانست که سابقاً مرتکب گردیده است. از سوی دیگر طبق بند ۲ ماده ۲۹ همان مقررات و همچنین با در نظر گرفتن ماده ۴۶ پروتکل شماره ۱ افرادی که رفتار آنان متمایز از جاسوس است ذکر گردیده است. (شیرعلی زاده، ابوالفضل، ۱۳۹۰)

۲-۶. جاسوسی در زمان صلح

جاسوسی در زمان صلح فارق از روش آن، از حمله ورود یا عدم ورود جاسوس به داخل قلمرو یک کشور، جاسوسی هوایی با استفاده از ماهواره-هواپیمای جاسوسی (باسرنشین یا بدون سرنشین)، جاسوسی دریایی از طریق نصب سیستم ها و دستگاه های مربوطه در آبهای ساحلی یک کشور، بلاشک نمونه بارز اقدام علیه اصل همزیستی مسالمت آمیز میان کشورهاست. اصول دیگری چون اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها و اصل حاکمیت و احترام به تمامیت ارضی کشورها از دیگر بنیان های حقوق بین الملل هستند که این نوع اقدامات را محکوم می کنند. لازم به ذکر است در ماده ۳ معاهده ۱۹۶۷ در زمینه اصول حاکم بر فعالیتهای کشورها در کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو اعلام می کند که فعالیتهای فضایی می بایست طبق حقوق بین الملل و در جهت ایجاد همکاری و تفاهم بین المللی صورت گیرد. در مورد منع جاسوسی در دریاها نیز در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و در ماده ۳۰۱ آن صراحتاً مشخص و قید گردیده است. (شیرعلی زاده، ابوالفضل، ۱۳۹۰)

۲-۷. شنود و جاسوسی از منظر حقوق بین الملل

منشور ملل متحد به عنوان قانون بین المللی مورد پذیرش همه اعضای جامعه بین المللی در بند های ۴ و ۷ و ۲، هر نوع دخالت در امور داخلی دولت ها را ممنوع کرده است و از سوی دیگر رعایت حریم خصوصی افراد و شهروندان همه ملل جهان مورد تأکید و پذیرش قوائد و مقررات بین المللی قرار گرفته است. در کنگره حقوقدانان که در سال ۱۹۷۷ در استکهلم سوئد منعقد شد، احترام به زندگی خصوصی را برای سعادت بشر لازم می شمرد. و از آنان تعریف جامعی به دست می دهد که حائز

اهمیت است. در قطعنامه های این کنگره چنین آمده است: حق زندگی حق هر فرد است که زندگی کند تا همانطور که قصد دارد و حمایت شود و در مقابل نیز ذیل بند های آن آمده است هرگونه تعرض به سلامتی جسمی یا روحی و هرگونه تعرض به شرافت و شهرت و هرگونه تفسیر مضر از گفته ها و اعمال و افشای بی موقع امور ناراحت کننده مربوط به زندگی خصوصی، استفاده از اسم، هویت و عکس و هرگونه فعایت به منظور جاسوسی کردن توقیف مکاتبات افراد ممنوع است. و در ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز تأکید گردیده است. در حال حاضر دولتها برای مقابله با اقدام غیر قانونی شنود و جاسوسی از منظر حقوق بین الملل، از مکانیسم هایی که صرفاً برخورهای دیپلماتیک به حساب می آید استفاده می نمایند. (احمدی نیاز، دکتر حسین، ۱۳۹۲، روزنامه شرق، شماره ۱۹۲۰)

مبحث سوم: بررسی جرم جاسوسی در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

۳-۱. ارکان جرم

هر جرمی لزوماً باید دارای ارکانی باشد؛ تا قبل تعقیب کیفری باشد؛ برخی ارکان عمومی است و تمام جرایم باید برخوردار از این ارکان باشد؛ این ارکان عبارت است از: رکن قانونی؛ رکن مادی و رکن معنوی. همچنین هر جرمی به نوبه خود دارای ارکان اختصاصی به خود می باشد و این ارکان از جرمی به جرمی دیگر متفاوت است.

۳-۱-۱. رکن قانونی

قاعده "قبح عقاب بلا بیان" که از قواعد فقهی اسلامی است و بیانگر این معنا است که اعمال کیفر بدون بیان قبلی قبیح است؛ خداوند تبارک و تعالی می فرماید: "وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا" (سوره اسراء آیه ۱۵) و ما هرگز (شخصی یا قومی) را مجازات نخواهیم کرد مگر آنکه پیامبری مبعوث کنیم (تا وظائفشان را بیان کند). درباره این بخش از آیه مذکور در تفسیر نمونه چنین بیان شده است "در علم اصول در مباحث برائت به آیه فوق استدلال شده است؛ زیرا حداقل مفهوم آیه این است که در مسائلی که عقل قادر به درک آن نیست؛ خداوند بدون بعث رسولان؛ یعنی بیان احکام و وظایف؛ کسی را مجازات نمی کند و این دلیل بر نفی مجازات و عقاب در موارد عدم بیان است و اصل برائت نیز چیزی جز این نمی گوید که عقاب بدون بیان صحیح نیست. اما اینکه بعضی گفته اند منظور از عقاب در آیه فوق؛ تنها عذاب استیصال یعنی مجازاتهای نابود کننده همچون طوفان نوح است؛ هیچ دلیلی بر آن نیست؛ بلکه... هرگونه عذاب و مجازات را فرا می گیرد." (مکارم شیرازی ۱۳۸۵ ص ۵۷)

هرچند برخی می خواهند وانمود کنند که این رکن قانونی؛ از ابداعات دنیای غرب است؛ اما اسلام بیش از ۱۴ قرن پیش؛ بر این مطلب صحنه گذاشته. مجازاتهای دنیوی و اخروی بر این پایه شکل گرفته است. بنابر این اصل قانونی بودن جرم و مجازات؛ یکی از اصول پذیرفته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است و در قوانین عادی نیز بر آن تأکید شده است؛ لذا

انجام هر فعل و ترک فعل تا زمانی که از طرف قانون منع نشده با انجام آن الزام نشده است؛ مباح است و کسی را نمی توان به دلیل ارتکاب یا ترک این گونه افعال تعقیب و مجازات نمود.

رکن قانونی جرم جاسوسی در نیروهای مسلح؛ ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ است. این قانون آخرین اراده مقنن است و در گذشته قوانینی حاکم بر این موضوع بوده است که در حال حاضر نسخ شده است. ذکر این نکته لازم است؛ چنانچه عملی از سوی نظامیان واقع شود که متضمن نوعی جاسوسی باشد و منطبق بر ماده ۲۴ قانون یاد شده نباشد؛ اگر عمل مذکور منطبق بر قوانین عمومی باشد؛ به تصریح قانونگذار به موجب همان قوانین مجازات خواهد بود. (ماده ۲ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح)

۳-۲. سابقه قانون گذاری

با بررسی متون حقوقی؛ اولین قانونی که مصادیق جرم جاسوسی در ایران را تبیین کرده است؛ قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ است؛ در این قانون مصادیق جاسوسی در مواد ۶۳ تا ۶۸ آورده است.

۳-۳. قانون فعلی برگرفته از قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

آنچه اکنون به عنوان رکن قانونی جرم جاسوسی؛ خاص کارکنان نیروهای مسلح می باشد؛ ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹ می باشد زیرا در قوانین سال ۹۴ در قسمت آیین دادرسی نیروهای مسلح تغییرات ایجاد شده و مواد قانونی بالاخص ماده ۲۴ مربوط به جاسوسی تغییری نکرده است.

۳-۴. جرم جاسوسی در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

در قانون مذکور در موادی چند به بررسی جرایمی که در حوزه اقدامات تأمینی از جمله افشاء و تسلیم اسرار نظامی به دشمن که از مصادیق جرم جاسوسی است پرداخته که آنها را در دو قالب تسلیم عمدی و غیر عمدی تقسیم کرده و مصادیق غیر صریح و مرتبط با جرم جاسوسی نیز در ماده ۲۶ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ذکر گردیده است. ضمناً در خصوص کسب اطلاعات طبقه بندی شده نیز در ماده ۲۴ بند (د) و (ه) مبنی بر دخول به مراکز ممنوعه نظامی موارد آن ذکر گردیده است. (کریمی، مسعود، ۱۳۹۵)

نتیجه گیری

در خصوص جرم جاسوسی و جرم انگاری آن در قوانین هم بصورت رایانه ای و هم بصورت سنتی جرم انگاری گردیده است. در قوانین ایران هرگونه افشای اسرار و اطلاعات یا تحصیل اطلاعات برای دولت خارجی به وسیله هرکسی که باشد، اعم از آنکه مرتکب ایرانی باشد یا خارجی، تحت عنوان جرم جاسوسی جرم انگاری شده است. فی مابین آزادی اطلاعات و جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل می توان تعارض در آن قائل بود، زیرا بعضاً افراد در لوای حقوق بشر مرتکب جاسوسی می گردند. با کنکاش در زوایای جاسوسی در حقوق بین الملل پر واضح است که در زمان صلح و زمان جنگ کاملاً دیدگاه متفاوتی وجود دارد. بدان جهت که جاسوسی در زمان جنگ عملی مشروع شناخته شده لکن در زمان صلح محدودیتهایی در این خصوص وجود دارد. مقنن در ایران افرادی را که اسرار نظامی، سیاسی امنیتی، اقتصادی، صنعتی مربوط به کشور خود را به دشمنان

داخلی و خارجی تسلیم نمایند به مجازات محارب محکوم می نماید، چون موجب ضربه به امنیت ملی کشور می شود و در زمان جنگ با دشمن موجب شکست نیروهای خودی خواهد شد. میزان خاصی از جاسوسی در قلمرو ملی توسط کشورها مجاز شناخته شده که در واقع به علت منافع متقابل مربوط به نظارت معاهدات؛ به تدریج باعث شده میزان خاصی از جاسوسی در قلمرو ملی مجاز شناخته شود. چون حقوق بین الملل جنگ ضرورت شناسایی را قبول دارد لذا جاسوسی را مجاز می داند. بعضی از دولتمردان جاسوسان را بین خود مبادله می کنند که دلیل آن بستگی به خط مشی دولتها دارد.

پیشنهادها

از آنجایی که در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جرمی تحت عنوان خیانت به کشور ملاحظه نمی گردد، لذا به نظر می رسد که جرم جاسوسی و خیانت به کشور به تفکیک باید در قوانین تبیین و جرم انگاری گردد و از یکدیگر متمایز شود. حسب آنکه به نظر می رسد ۸۰ درصد اطلاعات جاسوسان از اطلاعات آشکار و ۲۰ درصد از اطلاعات پنهان است، لذا مسئولین امنیتی و اطلاعاتی کشور باید رصد لازم در خصوص نشت اطلاعات و جلوگیری از سوء استفاده رسانه ها و مطبوعات و فضای مجازی در پرتو آزادی دسترسی به اطلاعات را داشته باشند.

منابع و مآخذ

الف) منابع کتابی:

- ۱- مجیدی، سید مسعود- (۱۳۹۵)- بزه جاسوسی در حقوق ایران و فرانسه- انتشارات قانون یار- چاپ اول- تهران
- ۲- آقا بخشی؛ علی با همکاری مینو افشاری راد- (۱۳۸۳) فرهنگ علوم سیاسی (ویرایش ششم) - نشر چاپار- تهران
- ۳- اشراقی؛ ارسلان- (۱۳۸۰)- جاسوسی به نفع احزاب در حقوق کیفری ایران - انتشارات تخت جمشید- شیراز
- ۴- ساریخانی؛ عادل- (۱۳۷۸)- جاسوسی و خیانت به کشور- مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی- قم
- ۵- پیمانی؛ ضیاء الدین- (۱۳۷۷)- جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی- نشر میزان- تهران
- ۶- ولیدی؛ محمد صالح- (۱۳۷۱)- حقوق جزای اختصاصی؛ جرایم بر ضد امنیت و آسایش عمومی- انتشارات غروب- تهران
- ۷- کیش؛ جان (۱۹۴۴-۱۹۳۶)- حقوق بین الملل و جاسوسی- معاونت پژوهشی دانشکده امام محمد باقر (ع)- تهران
- ۸- میر محمد صادقی؛ حسین- (۱۳۹۲)- جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی - نشر میزان- تهران
- ۹- منصور؛ جهانگیر- (۱۳۹۴)- قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و دادرسی نیروهای مسلح - نشر دیدار- تهران
- ۱۰- متقی نژاد؛ نورالله- (۱۳۷۹)- جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل- دانشگاه آزاد تهران مرکزی- تهران

ب) مقالات:

- ۱- زارع، محسن و ونوس قره باغی، ۱۳۹۴، تعارض میان جاسوسی و آزادی اطلاعات از منظر حقوق بین الملل بشر، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه نهران، ۴۵ (۹)
- ۲- احمدی نیاز، دکتر حسین، ۱۳۹۲، شنود و جاسوسی از منظر حقوق بین الملل، روزنامه شرق، شماره ۱۹۲۰
- ۳- رحمدل، منصور، ۱۳۹۴، جاسوسی و خیانت به کشور، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، ۸ (۲۸)
- ۴- کریمی، مسعود، ۱۳۹۵، بررسی جرایم امنیتی و جاسوسی در سازمان نیروهای مسلح با رویکردی بر قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، سومین همایش بسترهای فساد مالی اداری در نظام حقوقی ایران با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی، میبد، دانشگاه آزاد اسلامی میبد

- ۵- قدسی، زهرا، ۱۳۹۲، مبانی فقهی جاسوسی، مبانی فقهی حقوق اسلامی، ۶ (۱۱)
- ۶- توبی، فرنوش و محمود اشرافی، ۱۳۹۶، تبیین جرم سیاسی و جاسوسی در حقوق کیفری ایران، اولین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی، تهران
- ۷- علوی، سید اصغر، ۱۳۹۶، جواز جاسوسی برای نظام سیاسی در فقه شیعه، ۶ (۲۰)
- ۸- مجیدی، سید محمود و محدثه آخوندزاده آرایبی، خلاء های تقنینی ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران
- ۹- دهقانی فیروز آبادی، حمید رضا و عبدالرسول دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۵، جرم بی مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه بندی شده، سومین همایش بسترهای فساد مالی اداری در نظام حقوقی ایران با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی، میبد، دانشگاه آزاد اسلامی میبد
- ۱۰- خدابنده، عیسی، ۱۳۹۷، بررسی استرداد مجرمین به عنوان جاسوس در حقوق بین الملل، دوازدهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، سالن همایش های بین المللی ملاصدرا، تهران
(ج) قوانین و مقررات :
- ۱- قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹
- ۲- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱
- ۳- آیین نامه تعیین سطح سلامت کارکنان نیروهای مسلح مصوب ۱۳۹۳

Investigating the crime of espionage in international law and the Armed Forces Penal Code

---

Rahman Hedayati Chenani

Author, author and researcher in the field of law and graduated from Islamic Azad Universities of Lahijan Branch - Payame Noor and Imam Ali (AS) University of Tehran

Abstract

From the Islamic point of view, the matter of spying and searching is one of the sensitive cases, which is forbidden in some cases and is obligatory in some cases. Crimes in a division into crimes against security; Crimes against persons and crimes against property are divided. The crime of espionage is one of the crimes that are considered crimes against security. The crime of espionage is not defined in the laws, but the examples of espionage have been included in the penal code of Islam since 1304. The crime of espionage has a long history with humans; Different countries of the world; this crime in their collection of criminal laws; They have passed and usually imposed heavy penalties on perpetrators. Crimes against security are transnational crimes. In the Islamic Republic of Iran, while mentioning examples of espionage crimes in the Islamic Penal Code; Cases of espionage and its punishment for the military; The Criminal Code of the Armed Forces, approved on 10/09/1382, provides for its provisions in Article 24 Given that espionage is a transnational and transnational crime in which classified news and information are available to the country; Or other countries; therefore ; Some international treaties and conventions deal with espionage, and espionage is one of the issues in international law. Since in the Islamic Penal Code and the Penal Code of the Armed Forces, there is no crime called treason, it seems that the crime of espionage and treason should be explained and criminalized separately in the laws and distinguished from each other. . As 80 percent of spy information appears to be overt and 20 percent covert, the country's security and intelligence officials need to monitor the leaks and prevent the media, cyberspace, and cyberspace from being misused in the light of freedom of access. Have information .

Keyword: Spy, Armed Forces Penal Code, International Law, Armed Forces Judiciary, Information Leak